

TŐKEHIÁNY ÉS TŐKEKÉPZŐDÉS

TŐKÉBEN SOHASEM BŐVELKEDETT a magyar gazdasági élet s ha voltak is könnyebb időszakok, azok gyorsan tovatűntek. A világháború kitörését megelőző évtizedeket nem hasonlítjuk e cezúra utániakhoz, hiszen egészen mások voltak a gazdasági tényezők, mások a feladatok és mások a célok is. Mégis megállapítható, hogy a századfordulót megelőző és követő évtizedek (a világháború évéig), ha nem érezték annyira égetőnek a tőkehiányt, ez csak azért volt, mert rendelkezésre állott az osztrák hitel-piac, de más, tőkében bő országok is szívesen adtak rövid vagy hosszú lejáratú kölcsönöket. A mezőgazdaság ennek ellenére is állandóan tőkehiányban szenvedett, inkább csak a merkantil jellegű szükségletek voltak kielégítve. A világháború óta eltelt több mint két évtized e téren is új feladatok elé állította gazdasági életünket. A romok eltakarítása, a főváros és a vidék sürgetően szükséges beruházásai, gazdasági szervezetünknek teljes önállósulása mind tőkeszükségletet jelentett. Mindehhez csatlakozott a legfontosabb feladat: a magyar gyáripar kiépítése. Gazdasági életünk megbirkózott mind e nehéz feladattal, mihez sokban hozzájárult, hogy külföldi tőke úgyszólván minden célra és minden formában rendelkezésre állott. Túlzott volt-e e tőkének igénybevétele, ezt kutatni most nem feladatunk, de az megállapítható, hogy gazdasági életünk újjáépítéséhez sokban hozzájárult.

Mindez a külföldi tőkeáramlás az 1931. évet követően elmaradt és most immár a tizedik esztendeje ebben a vonatkozásban is a magunk erejére vagyunk utalva. Hogyan álltuk meg helyünket és vajjon elegendő-e tőkeerőnk a további feladatokhoz: e két kérdésre kellene válaszolnunk. Az elsöre csak röviden térünk ki, most minden figyelem a jövő felé fordul. A válság éveiben, mikor gazdasági szervezetünk összehúzódott, kisebb volt a tőkeszükséglet is. Az újjáépítés idején közületi beruházásokra igen kevés pénz akadt (főleg társadalombiztosítási tartalékokból), a mezőgazdaság (régébbi tartozásainak befagyása következtében) alig jutott új hitelhez, úgyszólván tőkeautarkiaira kényszerült. A többi tőkeszükségletet a gyér megtakarítások, de főképpen az ipar saját tőkéinek gyarapodása fedezte. Ha sok fontos szükségletre nem is jutott ez időszakban tőke, nagyobb fennakadás sem volt. Az egymilliárdos beruházási programra végrehajtásának megkezdéséig tartott ez az időszak. A finanszírozás jelentősen igénybevette a tőkeforrásokat és felvetődik az a kérdés, hogy a tőkeképződés jelenlegi állapota elég biztos alapot ad-e a további feladatok elvégzéséhez? Mert feladat bőven van. Akár hadikészültségünk erejét kell fokoznunk, *ak&r* békegazdálkodásra átmenetet kell előkészítenünk, iparunkat továbbépítenünk: mind tőkeszükségletet jelent.

A tőkeképződés forrásai: a magántakarékosság, a vállalati megtakarítások és a közületek, intézmények tartalékképzése. Sorjában menve: a magánosok takarékoságáról, illetve ennek eredményeiről nyomban elismerhetjük, hogy az soha nem ért el komoly eredményeket és az utóbbi évek erről még szomorúbb képet adnak. Néhány adat világosan mutatja a helyzetet. 1931 júniusában — ez volt a csúcspont — a Pénzüntézeti Központ tagintézeteinek takarékbetétállománya 1071.8 millió pengőt tett ki, 1939 december 31-én pedig 876.5 millió pengőt. Az eltelt évek folyamán tehát nemhogy nőtt volna, hanem még csökkent a betétállomány, amit alig tesz vigasztalóbbá az, hogy a Postatakarékpénztár betétjeinek összege ugyanez évek során 75.2 millió pengőről 135.4 millió pengőre nőtt meg.

A betétállomány végösszegében mégis hiány mutatkozik. Ezekből az adatokból ugyan még nem lehet a takarékoság mértékére következtetni, hiszen a házépítés, telekvásárlás stb. ugyancsak ennek eredménye lehet. Ha magángazdasági szemszögből tekintve a takarékoság eredményének elhelyezése közömbös is lehet, a tőkegyűjtés vonatkozásában semmiesetre sem egészséges a betétállomány stagnálása vagy éppen visszaesése. A jövő mit hoz, nem tudjuk, de annyi valószínű, hogy a betétállományban mutatókozó tőkeképződésre gazdasági életünk nem igen támaszkodhat.

Különösen az utolsó két év adatai leverőek ebből a szempontból. 1938 decemberének végén 816. 6 millió pengő volt a bankok betétállománya (a Postatakarék kivételével), ami egy esztendővel később 890.4 millió pengőre növekedett. Nem sok az eredmény — az év folyamán 73.8 millió, a Postatakarékéval együtt 87.4 millió pengő s ennek jórésze is kamatok tőkésítéséből adódott —, holott ez idő alatt gazdasági életünk állandóan fejlődött, a foglalkoztatás eddig tapasztalt legmagasabb pontját érte el és a különböző foglalkoztatott kategóriák részére 239.3 millió pengővel több kifizetett munkabér és fizetés jutott. Számottevő hiány ez még akkor is, ha adat híján elhanyagoljuk a nem fix fizetésű rétegek valószínűleg legalább hasonló arányban megnőtt keresetét. Az ingatlan és tőkevagyon hozadékának, stb. megtakarítható részét sem mérlegeljük, de mindenesetre tekintetbe vehető, hogy e két kategória már erősebben részesedett a belső kölcsön és a beruházási hozzájárulás terheiből, tehát tőkegyűjtésre csökkentebb lehetősége volt mint annakelőtte. A helyzet megítéléséhez még figyelembe kell venni, hogy ez időben az értéktőzsdéi forgalom is erősen megcsappant. A budapesti adásvételi telekkönyvi átírások összege 18.1 millió pengővel volt több, mint egy esztendővel előbb. A házépítések száma a fővárosban keveset emelkedett, vidéken viszont csökkent, a létfenntartási költségek még nem változtak. Csak feltételezhetjük, hogy hova tűnt a különbség. Valószínű, hogy a nemzetközi események hatására erősebben tezsauráltak az emberek, több értékállónak vélt tárgyat vásároltak, az esetleges drágaságtól vagy áruhiánytól való félelemben szokottnál több használati cikket szereztek be és végül — ami a különböző szórakozóhelyek forgalmában szembetűnően is látszik — könnyebben éltek. (Feltehetjük még, hogy esetleg tartozásaikat is törlesztették.) Bármilyen legyen is a magyarázat, semmiképpen sem megnyugtató. Amikor tőkeszükségletünk ellátásában teljesen a magunk erejére vagyunk utalva, ennek a tőkeforrásnak jóval erősebben kellene buzognia.

A másik tőkeforrásnak: a vállalatok megtakarításának eredményeit csak megközelítjük. A forgótőke javát tevő folyószámlabetétek összege nem sokat változott — az 1931 júniusi 830.1 millióról 1939 decemberében 835.4 millió, a Postatakaréknál 67.6 millióról 116.5 millió pengőre nőtt —, de legalább nem is esett vissza. A megtakarításra ebből nem lehet következtetni, mert hiszen azt a vállalatok beruházásokra, adósságtörlesztésre, érdekeltségvállalásra azonnal fel is használhatták. A tények ismerete mindenesetre arról győz meg, hogy a mostani idők nem nagyon kedveznek a vállalati tőkegyűjtésnek. A belső kölcsön és beruházási hozzájárulás az esetleg képződő új tőkék jelentős részét igénybeveszi. A szociális terhek növekedését az utolsó két esztendőben a vállalatok tovább hárítani már nem tudták. A szigorú árellenőrzés, a haszonkulcsok lefaragása ugyancsak csökkentette a tőkeképző lehetőséget. Az adó- és egyéb közterhek ismételt fokozása pedig ily szempontból tekintve szintén kevés befolyással volt, A rendelkezésre álló tőkét a kötelező nyersanyagtaralékolások maguk is lekötik. Az árak lassú, de valószínűleg tartós emelkedése is erősebben igénybe veszi a rendelkezésre álló és az esetleg e nehézségek ellenére is képződő tőkét. Mindezt

a tőkeképzés szempontjából kellemetlen kihatást kissé ellensúlyozza az iparvállalatok bő foglalkoztatottsága, mely, ha magasabb közterhek és alacsonyabb haszonkulcs mellett is, a nagy és gyorsan lebonyolódó forgalom révén hozhat némi tőkeeredményt. A vállalati megtakarítások tehát, melyek az utolsó évtizedben a legtöbb új alapítás finanszírozását lehetővé tették, erre a feladatra most aligha alkalmasak.

A harmadik nagy tőkegyűjtő csoport: a közületek és intézmények kategóriája. Ebben — ily szempontból tekintve — jelentőséggel csak az intézmények, közelebről a különböző hivatalos és vállalati társadalombiztosító szervek, nyugdíjpénztárak bírnak. Közületeink bevételei nem elegendők arra, hogy megtakarítások is adódjanak, sőt ellenkezőleg beruházások idején legtöbbször maguk is jelentkeznek tőkeigényükkel. A társadalombiztosító szervek és nyugdíjpénztárak mind nagyobb szerephez jutnak a magyar tőkepiacon, ami abban is megmutatkozik, hogy bármilyen pénzügyi fedezetet megkívánó terv vetődik is fel (talán a vállalatalapításokat kivéve), mind valamelyik nagy társadalombiztosító intézet tartalékaira alapozza a megvalósítást. Tényleg ez intézményeink öregségi biztosítási tartalékalapjai máris jelentős tőkékkel rendelkeznek és a minden évi szaporulat egyik legállandóbb tőkeforrásuk. Ezzel szemben az életbiztosítás tőkeképző ereje Magyarországon jelenleg igen csekély.

Mindé forrásból adódó tőkeszaporulattal szemben igen erős szükséglet áll. Agrárgazdaságunk ilyenmű igényeit sohasem tudta kellően kielégíteni. Ha ebben a vonatkozásban pillanatnyilag nincs is feszültség, ez jórészt a kedvező értékesítési és árviszonyoknak, valamint a régi adósságteher ügyes rendezésének tulajdonítható. A kereskedelmi élet tőkeszükségletének ellátását pénzügyintézeink zavartalanul végzik — erre elegendők a rendelkezésre álló saját és betéttőkék. A kiskereskedelem és kisipar tőkeellátását — hacsak szűk keretekben is — különféle közületi hitelakciók s nagyobb tőkeforrásokból (társadalombiztosító, Nemzeti Bank, stb.) erre a célra kihatott összegek biztosítják. Gyáriparunk helyzete már nehezebbnek látszik. A világháborút követő első évtizedben elég kiadósán volt ellátva a magyar tőkepiac (főleg külföldi forrásból), az iparteremtésre megvolt a fedezet. A második évtized legtöbb esztendejében a beruházásokat árufinanszírozás útján látták el, amire a saját tőke képződése módot adott. Beruházási, új alapítási szükségletek változatlanul fennállnak s ezt árufinanszírozás most már nem támogathatja. Tehát tőkeigény erről az oldalról is jelentkezik. Bérházépítésre nagyobb szükség van (különösen Budapesten) mint valaha — ez szintén tőkeszükségletet jelent, amit csak részben elégítenek ki a társadalombiztosító tőkék. A családiházépítések fedezetét az Országos Lakásépítési Hitelszövetkezet ellátja, de a sokszor a takarékbetétet elkerülő magántakarékosság is némi háttérrel ád. A közületek—az államtól a községekig— és közintézmények régóta halogatják beruházásaikat főleg a tőkehiány miatt s az e célra rendelkezésre álló társadalombiztosítási tartalékok még csak töredéknyire is alig elegendők.

A szükségletek felsorolását még folytathatnák s ha ennek, valamint az évi tőkeszaporulatnak pontos összege nem is állapítható meg, ennyiből is nyilvánvaló, hogy a tőkepiacon előbb-utóbb feszültségnek kell bekövetkeznie, illetve (mivel a feszültség maga csak tünet) tőkehiány miatt — mint eddig is gyakran történt — sok fontos munkáról, beruházásról kell lemondani, ami nélkül pedig gazdasági szervezetünket nem fejleszthetjük. Vannak ugyan különböző moderm finanszírozási eljárások, melyek alkalmazásáról a jövő nem mondhat le. Az alap azonban minden esetben csak a tőkegyűjtés lehet s mivel külföldi tőkére nem számíthatunk, a magunk erejét kell megfeszítenünk.

A feladat elvégzése három utat kíván. Egyik a vállalati tőkemegtakarítások lehetővé tétele, másik a teaurált tőkék előcsalogatása, harmadik a takarékoság fokozása sőt — betétállományunk adatait látva — mondhatjuk, a takarékoság megkezdése. Az első út a jelenlegi helyzetben talán a legnehezebben járható. Az indokolt és szigorú árelenőrzés és a közterhek szükségyszerű fokozása manapság elkerülhetetlen. Az idő nem kedvez a haszonnak, de arról talán lehet szó, hogy az árelenőrzés a nemzetgazdasági érdekeket figyelembevéve némi tekintettel legyen a tőkeképződés szükségességére is.

Alig könnyebb a teaurált tőkék előcsalogatása, pedig ilyen kisembereknél és gazdaságoknál egyaránt akad. A legtöbb keresettel szemben hiányt mutató tőkepiacon tapasztalható, hogy (ha nem is korlátlan mértékben) értékállónak látszó elhelyezésre elég könnyen akad pénz, sőt a tőke keresi az ilyen kihelyezést. Az ilyen tőke egy része persze más helyekről csak átvándorolni szeretne az értékállónak látszó elhelyezkedésbe, de van olyan is, mely valamely formában teaurálódott. Ez a tőke megjelenik, ha erre alkalom — értékállóság, biztonság, megfelelő hozam, stb. — adódik. Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy államok olyan időkben, mikor nagy pénzügyi szükséglettel kell számolniuk és ezt esetleg kölcsön formájában, akarják biztosítani, természetesen arra törekednek, hogy a tőkepiacon bőség legyen vagy pedig a mutatkozó kínálattal szemben ne jelentkezzék kereslet. A tőkepiacot ilyenkor maguknak tartják fenn, hogy önkéntes jegyzésű vagy kényszerkölcsönük sikeres legyen. Ha ilyen lehetőség nálunk is fennáll, mégis az egyéb tőkeszükségletet is ki kell elégíteni. Tőkepiacunk mai helyzetében úgy látszik mintha részvényjegyzés alapján történő ipari vállalat létesítésére vagy más emisszióra is volna lehetőség, különösen, ha ez netán biztosított hozadékkal vagy az értékállóság valami ígéretével is alá van támasztva.

Legsürgősebb feladat azonban a takarékoság segítségével új tőkék termelése. A teaurált tőkék megvannak. Előcsalogatásuk és elhelyezésük befolyásolása nemzetgazdasági szempontból fontos, mégis lényeges csak az, hogy el ne fogyjanak, mert ha ez nem következik be, akkor előbb-utóbb előjönnek. Elhelyezésük alapján véve a tőkés gondja. Új tőkék termelésére azonban gondolni kell és erre manapság (hiszen a vállalati tőkegyűjtés jelentősége hanyatlott) kevés más mód van, mint a takarékoság. Sajnos itt mutatkozik a legnagyobb hiba: nem vagyunk takarékosak. Természetesen sohasem feledhetjük szegénységünket, vagyis hogy igen sokan még ha akarnak, sem takarékoskodhatnak. Mégis a takarékoság nagy erő, előbbre jutni enélkül sem az egyén, sem a nemzetgazdaság nem tud. Már rámutattunk arra, hogy milyen ür tátong a betétállomány alakulása és a keresetek fejlődése között. Ezt a hézagot feltétlenül összébb kell húzni, mégpedig fokozott takarékosággal. Erre már azért is szükség van, nehogy a megnövekedett vásárlóerő, mellyel szemben esetleg nem áll elegendő termelés, inflációs áramlatokat eredményezzen.

A takarékoságra szoktatás új módszereket, ötleteket kíván. Aligha kezdenénk valamit is Keynes kényszertakarékosági tervével, erre a magyar viszonyok alkalmatlanok. A kényszer és szabad elhatározás vegyítésének olyan formáját kell megtalálni, mely a mi kereseti viszonyaink mellett alkalmazható és pszichológiailag is megfelel. Általános tapasztalat az, hogy a takarékoság megkezdése a legnehezebb s az első 100 pengő nehezebben gyűlik össze, mint a további nagyobb összegek. Másik tapasztalat pedig az, hogy akinek már van betétkönyve, inkább takarékoskodik, mint aki csak a takarékoság elhatározásáig jutott el. Ebből kiindulva talán megvalósítható az, hogy a vállalatok tisztviselőiknek a fizetésen felül adott juttatásaikat vagy annak egy részét (remuneráció, nyaralási segély, jutalom, stb.) rövid

időre zárolt betétkönyv formájában adják át. Hasonlóképpen lehetne eljárni a fizetésemelések egy részénél is. Ez megkezdett takarékoságot jelent, amihez hozzágyűjthet a tulajdonos, vagy ha akarja, a zárlati idő leteltével megszüntetheti. Valószínű, hogy sok embert lehetne ily módon betétgyűjtésre bírni. Sok javaslatot lehetne még felvetni, de mindegyiknek kiindulása csak az, hogy ha biztos alapokon akarjuk látni nemzetgazdaságunkat, akkor takarékoskodnunk kell.

KECSŐ ISTVÁN

¹ Kultúrafejlesztés a Balatonon. Magyar Szemle, 1935 május.